BIKAVĖNŲ KAPINYNO, ŠILUTĖS RAJ., KASINĖJIMAI 1968 METAIS

BRONĖ TAUTAVIČIENĖ

Dešiniajame Jūros krante, priešais Žvingių miestelį, Bikavėnų ir Pajūriškių kaimų laukų riboje yra kapinynas. Jis yra Jūros slėnyje, gana lygioje aukštumėlėje, jau visai išdžiūvusio mažo upelio (buvusio Jūros intako) dešiniajame krante. Apie 0,5 km į pietus nuo jo į Jūrą įteka Bikava — upelis, kuris minimas jau XIV a. pabaigos rašytiniuose šaltiniuose ir davė vardą Bikavėnų kaimui, dabartiniame Šilutės rajone.

Kapinynas, matyt, apima nemažą plotą į šiaurę ir vakarus nuo dabartinių Žvingių kapinių, nes čia nemažame plote įvairių ūkinių darbų metu — ariant lauką, kasant žvyrą, bulviarūsius — ir netgi kasant apkasus, buvę randama įvairių senienų, arklių kaulų. Tačiau pirmieji radiniai į Šilutės muziejų ir mokyklos rinkinius pateko tik 1962 m., kai kolūkiui statant kiaulidę buvo suardyti keli kapai. 1963 m. kapinyno vietą apžiūrėjo ir duomenis apie jį surinko Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto ekspedicija. Ryšium su numatomais tolimesniais statybos darbais nutarta bent dalį kapinyno ištirti. 1967 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas kartu su Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejumi rytiniame kapinyno pakraštyje ištyrė 790 m^2 plotą ir rado 190 X—XI a. kapų [1].

1968 m. kapinyno kasinėjimus tęsė tos pačios įstaigos. Į pietus nuo 1967 m. ištirto ploto buvo iškasta dar dešimt 740 m^2 ploto perkasų ir rasta dar 82 kapai. 78 mirusieji palaidoti nedeginti, o 4 — sudeginti.

Panašiai kaip ir 1967 m. žymi aptiktų kapų dalis (apie 50%) buvo suardyti ir apiplėšti. Šių kapų duobių dugne surastos tik išblaškytos įkapių nuolaužos, smulkesni dirbinėliai — gintaro karoliukai įvijiniai žiedeliai, grandinėlių fragmentai, ir pan. Kartais tarp jų rasti ir griaučių fragmentai.

[1] **М. Михельбертас, А. Таутавичюс,** Раскопки Института истории АН Литовской ССР.— Археологические открытия 1967 года, Москва, 1968, р. 263—264; **А. Таутавичюс,** Раскопки в дер. Бикавенай (Шилутский п-н).— 20 лет, Вильнюс, 1968, р. 68—69.

Ir nesuardytuose kapuose griaučiai buvo beveik visai sunykę. Duobės dugne būna išlikę tik nežymūs kaulų fgramentai, kurie lietėsi su žalvariniais dirbiniais. Daugiausia tai kaukolės fragmentai, pirštų nareliai, retkarčiais rankų ir kojų kaulų žymės. Todėl apie mirusiojo padėtį kapo duobėje ir apie jo lytį galima spręsti tik iš kape išlikusių metalinių įkapių. Vaikų kapų duobės mažesnės. Ryškesnės kapų duobių eilės neišsiskyrė.

1968 m. kasinėtoje kapinyno dalyje rasta daugiau sudegintų mirusiųjų kapų. Jei 1967 m. ištirtų 190 kapų tarpe buvo tik vienas sudeginto mirusiojo kapas (Nr. 106), tai 1968 m. rasta keturi (Nr. 213, 234, 235 ir 238). Sprendžiant pagal kape rastą ietigalį, vienas sudegintas mirusysis bus buvęs vyras, o kitų trijų lytis neaiški, nes įkapės negausios arba ir iš viso jų nėra (kapai Nr. 235, 238). Sudeginti mirusieji palaidoti panašaus dydžio ir tokios pat formos duobėse, kaip ir nedeginti. Sudegusių kaulų fragmentų kape nedaug. Jie pabarstyti beveik visame duobės dugne arba supilti į nedidelę krūvelę. Kapų duobių dugne nėra didesnio degėsių kiekio, o įdėti papuošalai ir kiti daiktai yra ugnies neliesti.

Iš geriau išlikusių nedegintų mirusiųjų kapų galima išskirti 15 vaikų kapų. Jiems būdinga mažesnės duobės (apie 1,1 m — 1,6 m ilgio) ir dažniausiai mažesni papuošalai. Vaikai kartais palaidoti su nedidelėmis trikampio piūvio vielos ar plonomis vytinėmis įvijinėmis antkaklėmis, įvijinėmis apyrankėlėmis ir žiedeliais. Rečiau vaikų kapuose randamos pasaginės segės ar kryžiniai smeigtukai, 1—2 gintaro karoliukai, paskiri klevo sėklos formos žalvariniai pakabučiai. Iš darbo įrankių aptinkami tik peiliukas ar nedidelis verpstelio smagratis.

Iš 1968 m. ištirtų kapų tik 17 galima priskirti vyrų kapams (iš jų vienas sudeginto vyro). Vyrai laidoti 2—2,5 m ilgio ir 0,6—0,8 m pločio duobėse. Jie guldyti dažniausiai galva į rytus (šiaurės rytus, pietryčius), o paguldyti galva vakarų kryptimi sudaro retas išimtis. Vyrų kapuose papuošalų nedaug. Vytinės įvijinės antkaklės kilpiniais ir buoželiniais galais retos. Kartais jos įdėtos į kapo duobės kampą. Dažniausiai aptinkamas papuošalas — viena-dvi nevienodo dydžio pasaginės segės. Vyrauja pasaginės segės cilindrinėmis ir daugia-

kampėmis galvutėmis, rečiau randamos aguoninėmis galvutėmis ar praplatintais galais. Palyginti dažnai randami apvalios plonos vielos įvijiniai žiedeliai (kartais po 2—3 ant vienos rankos), o apyrankės retai aptinkamos. Tačiau kartais ir vyrai puošėsi įvijine ar juostine gyvuliniais galais apyranke. Kiti papuošalai — prie segių randami 1—2 smulkūs gintaro karoliukai, kartais klevo sėklos formos pakabutis.

Be to, viename vyro kape kojų srityje išlikusi įdomi drabužių detalė. Abiejų kojų apavą ar kelnes blauzdų srityje puošė netaisyklinga, kiek rombą primenanti 5×7 cm dydžio figūra. Tai prisiūta 6—7 mm pločio odinė juostelė, išsiuvinėta plona žalvarine vielele.

Iš darbo įrankių vyrų kapuose rasti tik peiliai, kartais žalvariu apkaustyta apskrita medine rankena. Tai nedideli peiliai. Jų rankena — 12—15 cm ilgio, o geležtė tik 5—7 cm ilgio. Retkarčiais peiliai būna odinėse makštyse. Viename kape kartu rastas nedidelis akmeninis galąstuvėlis.

Ginklai irgi nepasižymi dideliu įvairumu. Dažniausiai vyrui į kapą įdėtos tik 1 ar dvi ietys, kurių geležiniai įmoviniai įvairaus dydžio ietigaliai guli paprastai dešinėje galvos pusėje. Tačiau keliems mirusiesiems ietys buvusios padėtos prie kairiojo šono. Kape Nr. 210 palaidotam mirusiajam buvusios įdėtos kalavijo makštys. Kape prie kojų išliko makštų galo apkalas, o prie šono — grandinė makštims prikabinti prie diržo.

Iš kitų vyro aprangos daiktų retkarčiais randamos geležinės ar žalvarinės sagtys ir kojų srityje po vieną stambų geležinį pentiną su gana ilgu tiesiu spygliu. Nerasta nė vieno žalvariu apkaustyto diržo.

Atskirą įkapių grupę sudaro žirgo aprangos daiktai. Keliuose kapuose duobės šone ar kojų gale rasti geležiniai žąslai (kapai Nr. 207, 209, 211, 231, 232, 253). Daugiausia tai dvinariai žąslai su vidutinio dydžio grandimis galuose. Vieni žąslai buvo trinariai, vytais nareliais (kapas Nr. 231), o dveji dvinariai žąslai be grandžių galuose turėjo dar tiesius geležinius 11 cm ir 14 cm ilgio skersiukus (kapai Nr. 209 ir 253). Tai bene pirmi žąslai su skersiukais tyrinėtuose žemaičių kapinynuose. Kartu su žąs-

lais randamos geležinės sagtys, retkarčiais keletas nedidelių rutulio formos žvangučių.

Tik dviejų vyrų apardytuose kapuose kartu su žąslais rasta ir arklio kaukolės fragmentų, dantų. Taigi, žirgų galvos vyrų kapuose šioje kapinyno dalyje aptiktos daug rečiau negu 1967 m. ištirtoje Bikavėnų kapinyno dalyje, kur jos aptiktos 22 vyrų kapuose, arba Upynos ir Paežerio kapinynuose, Šilalės rajone[2]. Tačiau susidurta su nauju reiškiniu — du vyrai palaidoti kartu su žirgu. Tai pirmi tokio pobūdžio radiniai tyrinėtuose žemaičių kapinynuose.

Kape Nr. 210 2,4 m ilgio ir 1,3—1,8 m pločio duobės šiauriniame pakraštyje galva į rytus buvo paguldytas vyras, o šalia jo iš pietų pusės, taip pat galva į rytus — žirgas. Žirgui ant galvos buvusios uždėtos kamanos. Tarp dantų išlikę dvinariai žąslai, o kaukolės šonuose — apskritos plokštelės, kurios dengė kamanų diržų susikryžiavimus. Ant žirgo kaklo buvo žalvarinė vytinė kilpiniais galais antkaklė. Prie griaučių išlikę keletas geležinių sagčių ir apkalų, dvi stambios geležinės balno kilpos tiesia plačia pamina ir keturkampe plokštele lankelio viršuje su skylute pavaros diržui. Uodegą puošė užmauta iš siauros žalvarinės juostelės susukta 9 apvijų įvija. Tarp raitelio ir žirgo galvų gulėjo 1,8 cm pločio žalvariniu papuošta juosta.

Kapo Nr. 260 duobė buvo ne visai taisyklinga, apie 2,4 m ilgio ir iki 1,6 m pločio. Joje galvomis į pietvakarius buvę palaidoti vyras ir žirgas. Vyras be ginklų, tik su pentinu, peiliu makštyse ir pasagine sege, o žirgas be žąslų ir aiškesnių kamanų ir balno pėdsakų, bet su ant kaklo uždėta trijų apvijų vytine antkakle kilpiniais galais.

Šie du Bikavėnuose ištirti kapai rodo, kad nuo VII—VIII a. žemaičiams būdingą paprotį kartu su vyru simboliškai laidoti žirgą (įdedant į kapą jo galvą), apie XI—XII a. pakeičia paprotys kartu su vyru laidoti patį žirgą. Galimas daiktas, kad šis paprotys atėjo iš kaimyninės Nemuno deltos ir Kuršių marių pakrančių srities, kurios

[2] **A. Tautavičius,** Археологические раскопки Института истории АН Литовской ССР.— Археологические открытия 1966 года, Москва, 1967, p. 276.

gyventojai m. e. pirmojo tūkstantmečio antrojoje pusėje ir antrojo tūkstantmečio pradžioje dažnai kartu su vyrais laidojo ir žirgus [3].

Moterų kapų galima buvo išskirti tik 11. Dalis kapų apardyti bulviarūsių. Moterys laidotos panašaus dydžio duobėse, kaip ir vyrai. Dažniausiai duobėje mirusioji guldoma galva į vakarus, tai yra priešinga kryptimi, negu laidojami vyrai. Moterų įkapes sudaro beveik įšimtinai tik papuošalai. Iš darbo įrankių tik retkarčiais randama nedidelė geležinė yla ar peiliukas ir stambus (iki 5—5,5 cm skersmens) akmeninis verpstuko smagratis.

Dar dviejuose kapuose (Nr. 196 ir 220) rastos kepuraitės iš ant plonos virvutės suvertų žalvarinių grandelių ir žalvariniais klevo sėklos formos pakabučiais papuoštu priekiniu kraštu. Tuo būdu Bikavėnų kapinyne jau aptiktos 4 tokios kepuraitės.

Be to, keliuose kapuose konstatuota, kad mirusios galvą juosė žalvarinė grandinėlė su kaktos srityje įkabintais dviem ar keturiais klevo sėklos formos pakabučiais (kapai Nr. 221, 224 ir 243).

Kaklą puošė antkaklė. Dažniausiai — tai vytinė įvijinė kilpelėmis ar daugiakampėmis buoželėmis užbaigtais galais. Kapuose Nr. 221 ir 254 antkaklės buvo net 5 apvijų. Visos jos yra iš palyginti plonos vielos, todėl antkaklės gana plonos ir lengvos, ne tokios masyvios kaip kuršių gyventame plote. Nerasta nė vienos karolių apvaros. Tik kape Nr. 239 rasta keliolika nedidelių mėlyno stiklo rutulio formos karolių. Kai kurie iš jų buvo dvigubi, **trigubi.**

Visuose moterų kapuose krūtinės srityje rasta tik kryžiniai smeigtukai. Jie randami poromis ir paprastai sujungti grandinėlėmis. Smeigtukai dažniausiai guli skersai griaučių, padėti vienas virš kito, o grandinėlės sudaro ištisą gniužulą. Matyt, smeigtukai buvo tik padedami mirusiajam ant krūtinės, o ne įsegti į drabužį. Smeigtukai palyginti nedideli. Jų ilgis svyruoja nuo 11—12 cm iki 31—32 cm. Šalia smeigtukų dažnai išlieka vienas ar du nedideli gintaro karoliukai, kurie, atrodo, vilnoniu siūlu buvo pririšti prie smeigtukų.

[3] Greižėnų, Jurgaičių, Nikėlų, Rubokų ir kt. kapinynai Šilutės rajone.

Rankas žymiai dažniau, negu vyrų, puošė apyrankės. Mėgta nešioti įvijines apyrankes iki 10—11 apvijų, rečiau po 1—2 beveik rombinio piūvio apyrankes su nedidelėmis buoželėmis galuose. Pirštus puošė gausūs įvijiniai žiedeliai iš plonos žalvarinės vielos. Iš žiedų ir apyrankių padėties matyti, kad rankos dažniausiai buvo sudėtos krūtinės srityje.

Iš apžvelgtosios medžiagos matyti, kad 1968 m. tyrinėta Bikavėnų kapinyno dalis yra vėlyvesnė, negu 1967 m. ištirtoji. Pirmiausia tai rodo gausiau aptinkamos įvijinės antkaklės, apyrankės gyvuliniais galais, pasaginės segės, kurių lankelis kartas būna plokštesnis arba tordiruotas. Šalia pasaginių segių keturkampėmis buoželėmis pasirodo pasaginės segės praplatintais galais. Todėl 1968 m. ištirta Bikavėnų kapinyno dalis datuotina XI—XII a., o gal būt ir XIII a. pradžia.

Tuo metu pastebimi jau nežymūs laidosenos pakitimai. XII a. žemaičių gyvento ploto pietvakarių dalyje tebevyrauja paprotys mirusiuosius laidoti nedegintus. Tiesa, sudegintų mirusiųjų kapai pamažu gausėja, bet jie ir toliau sudaro nežymų visų kapų procentą. Tuo metu, kaip matėme, nyksta paprotys dėti į kapą mirusiems vyrams žirgo galvą, o iš kaimyninės srities skverbiasi paprotys kartu su mirusiuoju laidoti žirgą. Be to, šio laikotarpio kapuose rečiau aptinkami skandinaviško tipo dirbiniai, negu X—XI a. kapuose.

GRAUŽIŲ, KĖDAINIŲ RAJ., SENKAPIO TYRINĖJIMAI 1969 METAIS

VYTAUTAS URBANAVIČIUS

Kapinynas yra dešiniajame Nevėžio krante priešais Labūnavos miestelį, kalvoje, esančioje dešinėje pusėje kelio Josvainiai-Labūnava. Ant senkapio stovi P. Bobino sodyba, anksčiau priklausiusi Z. Žilinskui.

1938 m. šį senkapį kasinėjo Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus archeologai. Tada buvo ištirta 90 žirgų kapų, kuriuose rasti 127 skeletai ir 31 sudegintų žmonių kapas.

1969 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas tęsė Graužių senkapio tyrinėjimus. Ištirta dar